

ГЕНДЕРОВАНІ ШКІЛЬНІ РИТУАЛИ: ПО КОМУ ДЗВОНИТЬ ПЕРШИЙ ДЗВІНОК?

Варвара ПОДНОС

"ЧОМУ МИ, УЧЕНИЦІ Й УЧНІ ШКОЛИ, У ЯКІЙ ПОВАЖАЮТЬ ЛІБЕРАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ВЧАТЬ ДУМАТИ, А НЕ ЗАВЧАТИ ЧИЇСЬ ДУМКИ І ВЛАШТОВУЮТЬ ЖІНОЧІ ЧЕМПІОНАТИ З ФУТБОЛУ, МАЄМО ПРОДОВЖУВАТИ ВТІЛЮВАТИ У ЖИТТЯ ЧИЇСЬ ТРАДИЦІЇ, А НЕ РОБИТИ СВОЇ ВЛАСНІ?"

Я пам'ятаю свій перший дзвінок досить добре – на мені червона курточка, височезні гладіолуси, за якими я могла б сховатись, родичі, нові слова, однокласники й однокласниці, учителі та вчительки. Чудовий був день, за винятком єдиної події, яка мене зачепила до глибини душі – дзвонити у дзвоник дали не мені. Ні, усім першокласникам та першокласницям передали великий такий, золотавий дзвоник, але – жах – дзвонити, сидячи на плечі дорослого дяді-одинадцятикласника дали не мені, а якійсь дівчинці у рожевій сукні принцеси.

Сказати, що це мене знітило – не сказати нічого. Безперечно, той день був сповнений ще великою кількістю чудових вражень і образів не зіпсувала мені настрою, це був мій перший день у школі. Однак тема носіння дівчинки з дзвоником продовжувала мене непокоїти впродовж всього мого навчання у школі. І ось, настав момент, коли ми – 11 клас – готували «перший дзвінок» для нових учнів та учениць. Так склалося, що сценарій заходу писали я із моїми подругами, і мене

осяйнула думка: чому ми, учениці й учні школи, у якій поважають ліберальні цінності, вчать думати, а не завчати чийсь думки і (чому це завжди дивує моїх знайомих) влаштовують жіночі чемпіонати з футболу, маємо продовжувати втілювати у життя чийсь традиції, а не робити свої власні?

Отже, було вирішено, що носити ніхто нікого не буде, а дзвонити будуть усі першокласники й першокласниці у свої персональні дзвоники. На мій великий подив, ця ідея наштовхнулася на хвилю протестів моїх колег та колежанок і класних керівничок, аргументація яких складалася з апеляції до шкільних традицій, які не ми складали, тому не нам і змінювати. Незважаючи на те, що ми таки домоглися втілення своєї ідеї у життя, проблема вкоріненості подібних традицій все ще хвилювала мене. Тепер, будучи студенткою-соціологинею, я сподіваюсь більш фахово пояснити, що втілюють собою подібні гендеровані шкільні традиції, які з соціологічного погляду можна розглядати ще й як ритуали, і чому вони досі поширені в багатьох українських школах.

"ДІВЧИНКА ОТOTOЖНЮЄТЬСЯ ІЗ
МІФОЛОГІЧНОЮ ШКОЛЯРКОЮ,
ЯКІЙ СТАРШИЙ ТА МУДРІШИЙ
СТАРШОКЛАСНИК ПЕРЕДАЄ,
НАЧЕ ОЛІМПІЙСЬКИЙ ВОГОНЬ,
МОЖЛИВІСТЬ НАВЧАТИСЯ."

Для початку, потрібно пояснити, чому я називаю традиції ритуалами. На мою думку, до вивчення традицій та устоїв школи та інших соціальних інститутів потрібно підходити з точки зору структуралізму¹, тобто розглядати елементи цих інститутів, одними з яких є традиції, як тексти, що несуть у собі певні символи. Ця теорія почала свій розвиток із вивчення мови, і спорідненим напрямком досліджень є семіотика – наука про знаки та знакові системи. Один із теоретиків семіотики Ю. Лотман визначає ритуал як особливу форму пам'яті, що транслює ціннісно-сміслову навантаженість соціальної пам'яті. У випадку, коли ритуал відбувається поза часовими межами існування культурного контексту, в якому ритуал було створено, його «теперішня» форма має бути перекодована відносно до того контексту, в якому він відбувається. У такому випадку реалізація ритуалу відбувається шляхом ототожнення «життєвих ситуацій з міфологічними, а реальних людей із персонажами міфу або ритуалу»².

Аналізуючи такий шкільний ритуал сучасних українських шкіл, як носіння дівчинки із дзвоником на святі першого дзвінка, можна помітити, що це відбувається у тій

формі, у якій Ю. Лотман описує відтворення ритуалу поза його першопочатковим культурним контекстом – дівчинка ототожнюється із міфологічною *школяркою*, якій старший та мудріший *старшокласник* передає, наче олімпійський вогонь, можливість навчатися, яку вона розповсюджує на усіх інших школярів та школярок, коли її проносять по колу повз них усіх. Справжній сенс ритуалу давно втрачено – як я зазначала вище, ніхто не може сказати, навіщо це робити, окрім як через пояснення «традиційності» такого дійства.

Від семіотики цього ритуалу потрібно перейти до його гендерованості. Продовжуючи опис ситуації, в яку я потрапила, намагаючись відмовитись від цієї традиції, одним із варіантів, який пропонувався, був «А давайте дівчинка буде нести хлопчика і він буде дзвонити?», який на мою думку хай і не був таким егалітарним, як надання усім дітям можливості дзвонити, однак досить елегантно вказував на недоліки цього ритуалу.

Від класних керівниць на цю пропозицію надійшли дві відповіді: а) «Дівчинка надірветься його нести»; б) «А як же бути дівчатам, які прийдуть у гарних платтячках?». Тут ми бачимо, по-перше, відтворення гендерного стереотипу про слабкість дівчат-школярок, а, по-друге, те, яким чином відтворюється ритуал носіння дівчинки із дзвоником – обирається дівчинка, що *найгарніше вдягнута*, тобто ще у малому віці «випромінює» свої фемінні ознаки. У деяких інших школах, у яких на заняття і тим паче на святкові «лінійки» потрібно приходити у формі, як я чула від своїх друзів, обирають дівчинку з найкрасивішими бантиками. Хлопець же, який має нести цю дівчинку, мусить «випромінювати» свою маскуліність, як мені здається для того, щоб був чіткіше помітний контраст у віці та у статусі цих хлопця і дівчинки.

Отже, як ми бачимо, вибір акторів для цього ритуалу є гендерно стереотипізованим – тобто таким, що передбачає у дівчини виключно «дівочі» риси, якими сприймаються врода, якість та краса одягу, тендітність та слабкість, а у хлопця – «чоловічі» риси, такі, як сила, яскраво виражена мужність тощо. У цьому випадку, користуючись класифікацією, наведеною С. Оксамитною³, актуалізуються як гендерно-рольові стереотипи, пов'язані із можливою діяльністю людини або роллю, якою вона володіє (хлопець несе, дівчинка тримається за нього), так і стереотипи гендерних рис, притаманних чоловікам і жінкам психологічних та поведінкових особливостей (дівчинка – слабка, тендітна, гарна;

¹ Структуралізм // Современная западная философия. Энциклопедический словарь / статья Г.К. Косикова. – М.: Культурная революция, 2009. – С. 77-80.

² Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек. Текст. Семиосфера. – М.: Наука, 1996. – С. 80.

³ Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 158.

хлопець – мужній, дорослий, сильний). Ці гендерні стереотипи настільки тісно вплетені у текст ритуалу, що сама ідея заміни дівчинки на хлопчика викликає неспокій і нерозуміння.

Також, на мою думку, цей ритуал відображає одну з латентних функцій школи як соціального інституту – соціалізації дітей відносно до тих норм та правил, які існують у суспільстві. Цей ритуал, що несе в собі гендерні стереотипи, та сама його структура говорять про те, що чоловіки мають бути сильними, а жінки – красивими, що пізніше впроваджується у школах через «прихований навчальний план»⁴ – явище прихованої трансляції цінностей та практик через форму та зміст шкільних підручників, занять та подібних ритуалів.

Аналізуючи явище носіння дівчинки із дзвоником, я дійшла висновку, що цей ритуал досить добре вбудований у схему «прихованого навчального плану», що гендерує освіту та «перетворює дітей на хлопчиків і дівчаток»⁵. Дійсно, певною мірою сама наявність подібного ритуалу створює у дітей враження, що такий розподіл ролей є «нормальним», традиційним та прийнятним. У подальшому цей контекст і такі цінності й практики впроваджуються через наявність предметів «виключно» для дівчат та хлопців (медико-санітарна допомога і захист Вітчизни відповідно), наявність гендерованих завдань та описів людей різної статі у підручниках, а також тих цінностей, що транслиуються вчителями та вчительками на уроках. Безперечно, у різних школах це відбувається з різною силою: в моїй школі мені важко пригадати ситуації, окрім описуваного ритуалу, коли мені казали «бути дівчинкою» і вести себе відповідно. У нашій школі дівчата грали у футбол, були кращі за хлопців у математиці (принаймні у моєму класі). Однак наскільки мені відомо, у школах, де навчалися мої друзі, відбувався і гендерований поділ учнів та учениць на уроках фізкультури, були наявні й інші пункти з «прихованого навчального плану».

Постає питання: чому цей ритуал досі зберігається у багатьох сучасних українських школах? Відповідей, на мою думку, дві: це або підтримка зазначеного у попередньому абзаці гендерованого ціннісно-нормативного транслювання, або ж підтримка ритуалів-традицій минулого.

Обидва варіанти відбуваються без усвідомлення того, що саме відбувається – відповідь «то ж традиція», на мою думку, досить яскраво описує це. Однак, саме такі повсякденні ритуали не сприймаються як насичені смислами і потребують деконструювання, пояснення, для чого вони відбуваються. Як я знаю, у деяких школах цей ритуал або замінено іншим (наприклад, дзвонити дають відмінникам та відмінницям школи чи кожній і кожному) або зовсім не використовують.

Отже, такий шкільний ритуал, як носіння дівчинки із дзвоником на Святі 1 вересня, який багатьом людям здається не вартим уваги, незначним і таким, що викликає пи-

"ХЛОПЕЦЬ, ЯКИЙ МАЄ НЕСТИ ДІВЧИНКУ З ДЗВОНΙΚОМ, МУСИТЬ "ВИПРОМІНЮВАТИ" СВОЮ МАСКУЛІННІСТЬ, ЩОБ БУВ ЧІТКІШЕ ПОМІТНИЙ КОНТРАСТ У ВІЦІ ТА У СТАТУСІ ЦИХ ХЛОПЦЯ І ДІВЧИНКИ."

тання «чому ти робиш з цього проблему?», насправді є гендерованим, адже втілює у собі приховану трансляцію гендерно-рольового порядку суспільства. Та й якщо не інтерпретувати це на суспільному рівні, мені здається, що це дійство змушує засмучуватись багатьох першокласників та першокласниць кожного року, коли вони, як і я, думають, чому ж понесли не їх. То чи не варті щасливі очі кожної дитини у її перший день у школі зміни цієї «традиції»?!

⁴ Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании: понятие скрытого учебного плана // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 295-301.

⁵ Гендерована освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. // Гендер для медій. підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. – Київ: Критика, 2013. – С. 135-150.